

Od Batiste, Žvana do Balića, Ivana

Nakon što je prije nešto više od godinu i pol dana pod okriljem Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti organiziran skup *Hrvatska ćirilčna baština*, veliko je zanimanje u Hrvatskoj i njezinu susjedstvu izazvalo izlaganje Kristijana Kuhara *Liturgijska pripadnost evanđelistara kneza Miroslava* u kojemu je autor istaknuo da je, među ostalim, navedeno djelo pisano „staroslavenskim jezikom hrvatske redakcije“, da je riječ o „djelu trojice autora koji su duktus pisanja i iluminacije učili u latinskoj tradiciji“, ali se upućuje i na njegovu „liturgijsku pripadnost istočnoj Crkvi“. Pridodamo li tomu podatak kako je na margini knjige zapisano ime Žvan Batista, kako se vjerojatno zvao jedan od autora navedenoga jezičnog spomenika iz 12. stoljeća, priča o *Miroslavovu evanđelju* (kako se predmet naše znanstvene žudnje ponajčešće naziva) dobiva zaplet dostojan glasovita romana *Ime ruže* Umberta Eca, a od mnoštva zapleta koje treba rasplesti (odgonetnuti valja na kojega se Miroslava evanđelistar odnosi, čijoj vjerskoj i književnoj baštini pripada, gdje je točno nastao i sl.), odlučio sam se, kad sam već urednikom antroponomastičke rubrike i u skladu s Ecovom poetikom, u ovome štivu posvetiti osobnomu imenu (koje neprijeporno pripada zapadnomu kršćanskom krugu) čiju inačicu nosi junak s margine – Žvan Batista.

Ako još niste odgonetnuli koji se temeljni lik krije iza osobnoga imena *Žvan*, napominjem da je to osobno ime neposrednoga Kristova predšasnika i najmilijega mu učenika, da ga je za jedino papinsko ime odabralo čak 22 papa (uz još dvojicu koji su mu pridodali još jedno) i jedan protupapa, a nosili su ga i mnogi vladari. Pretpostavljam da ste već odavna pogodili da je riječ o osobnome imenu *Ivan*, najčešćemu muškom imenu u Hrvatskoj, koje po popisu iz 2011. ima 130 828 nositelja, te da je Žvan Batista stari poluprilagođeni lik osobnoga imena prethodnika Kristova Ivana Krstitelja.

Osobno je ime *Ivan* odraz hebrejskoga imena *Jehochánán*, što bi u prijevodu značilo 'Jahve je milostiv'. Preko hebrejskoga stegnutog lika *Johanan* nastao je grčki lik *Johánnēs*, a od njega mlađi grčki lik *Jōánnēs* te latinsko ime *Johannes*. Širenjem kršćanstva temeljni grčki i latinski odrazi hebrejskoga muškog imena *Jehochánán* prilagođuju se mnogobrojnim europskim jezicima, dakako i hrvatskomu, a poslije i jezicima na drugim kontinentima čiji su govornici primili kršćanstvo. Odraz su prvih romansko-hrvatskih jezičnih dodira, snažnijega slavenskog naseljavanja do 10. stoljeća i pokrštavanja toponimi tvoreni dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)* 'svet' koji se obično odnose na crkve podizane uz važnija naselja. Toponimi se u kojima je

sadržano kršćansko ime *Ivan* (kao što su *Sativanac*, *Stivan*, *Sutivan*) prostiru istočnom jadranskom obalom od Istre do Bara, a nalazimo ih i duboko u unutrašnjosti od zapadne Hercegovine do crnogorskoga dijela Sandžaka. Osobno su ime *Ivan* nosila i dvojica papa koji su neobično važni za ranu hrvatsku povijest. Ivan IV. (640. – 642.) rodom je bio Dalmatinac te je među Hrvate poslao opata Marina ostvarivši tako prvi susret Vatikana i Hrvata, a papa Ivan X. (914. – 928.) prvi je u jednome od svojih pisama Tomislava nazvao hrvatskim kraljem. U hrvatski je puk, koliko nam je na temelju povijesnih vrela znano, kršćansko ime *Ivan* počelo ulaziti u 11. stoljeću, a otada bilježimo i njegove najrazličitije likove. Osim temeljnoga imena *Ivan* i njegovih pokraćenih (*Ivo*), izvedenih (npr. *Ivaniš*, *Ivanuš*, *Ivelja*, *Iveško*, *Iveta*, *Iveza*, *Ivica*, *Ivić*, *Ivko*, *Ivša*) i područnih (npr. *Ive*, *Ivek*) inačica na jadranskoj obali u srednjovjekovlju bilježimo različite hrvatske prilagodbe starijih romanskih (točnije) dalmatskih imena nastalih prema inačicama osobnoga imena *Ivan* (npr. *Juvan*, *Džano*, *Džuho*, *Zan*, *Zane*, *Zvane*, *Žan*, *Žano*, *Žuvo*, *Žvan*) koja su se do danas uglavnom očuvala u prezimenima (npr. *Juvančić*, *Džanko*, *Džuhović*, *Zanetić*, *Žanetić*, *Žanić*, *Žanko*, *Žuvela*, *Žvetić*, *Žuvić*, *Žvanić*). Od 13. stoljeća zabilježene su inačice kršćanskoga imena *Ivan* koje sadržavaju antroponimnu osnovu *Jan-* (usp. osobna imena *Janez* u slovenskome te *Jan/Ján* u poljskome, češkome i slovačkome jeziku) koje se smatraju odrazima latinskoga lika *Johannes* kao što su muško ime *Janko* te ženska imena *Jana* i *Janica*.

Često se pak pitamo otkud među Hrvatima prezimena kao što su *Jovica*, *Jović* ili *Jovanović*, a među Srbima *Ivanović* ili *Ivković* jer se kršćansko ime *Jovan* obično povezuje isključivo s pravoslavljem, a *Ivan* s katolicizmom. Međutim, iako su danas nositelji osobnoga imena *Jovan* među Hrvatima iznimno rijetki, a nositelja je osobnoga imena *Ivan* među Srbima znatno manje nego nositelja osobnoga imena *Jovan*, nije tako bilo u svim povijesnim razdobljima. Naime, u hrvatskim primorskim krajevima (poglavito na otocima) osobno je ime *Jovan* sa svojim inačicama ustaljeno barem nekoliko stoljeća (iako je i u tome razdoblju bilo znatno rjeđe od osobnoga imena *Ivan*), a osobno je ime *Ivan* sa svojim inačicama u srpskome fondu osobnih imena potvrđeno znatno ranije od osobnoga imena *Jovan*, koje su isprva nosili isključivo kaluđeri, štoviše, u Dečanskim hrisovuljama, srpskome antroponimijskom spomeniku iz 13. stoljeća, potvrđene su samo inačice osobnoga imena *Ivan*. Danas je, kako smo već naveli, u srpskome fondu osobnih imena *Jovana* znatno više nego *Ivana*, poglavito u krajevima u kojima živi mješovito hrvatsko-srpsko stanovništvo kako bi se i njihovi nositelji narodnosno i vjerski razlikovali.

.....
 Osobno je ime *Ivano* pota-
 lijčančeno dodavanjem nastavka
 -o te je u 20. stoljeću počelo
 ulaziti u hrvatski fond osobnih
 imena. Zbog omiljenosti Ivana
 Balića to osobno ime nosi čak
 1839 hrvatskih građana rođenih
 uglavnom u razdoblju najvećih
 rukometnih uspjeha hrvatske
 prve vrste.

A otkud osobno ime *Jovan* na hrvatskome povijesnom području? Osobno ime *Jovan* moglo je nastati i starijim romanskim posredništvom (za što nemamo izravne potvrde, ali je zabilježeno, primjerice, srodno osobno ime *Žovan*), no u primorskim je čakavskim krajevima najčešće nastalo od talijanskoga imena *Giovanni*. Naime, većina čakavskih govora u svojem fonološkom sustavu nema glas *đ* te ga u posuđenicama zamjenjuje *s j* (npr. *jardin* < tal. *giardino*, *vijaj* < tal. *viaggio*). Tako je od talijanskoga imena *Giovanni* moglo nastati čakavsko ime *Jovan* te brojne njegove inačice i ženska imena nastala mocijskom tvorbom (npr. *Jovanin*, *Jovo*, *Jova*, *Jovanina*, *Jovanka*). Osobno je ime *Jovan* sa svojim inačicama među Hrvatima potvrđeno najkasnije u 15. stoljeću u Makarskome primorju, u istočnoj je Hercegovini zabilježeno u 18. stoljeću (da su među Hrvatima supostojala osobna imena *Ivan* i *Jovan* pokazuje podatak da su u neumskome zaleđu polovicom 18. stoljeća živjele obitelji Ivana i Jovana Gustina), a među hrvatskim grkokatolicima i čakavcima, doduše iznimno rijetko, živi i danas. Štokavske pak odraze (prepoznatljive po glasu *đ*) talijanskoga imena *Giovanni* isprva nahodimo u prezimenima *Đovanović* (Herceg Novi) i *Đović* (Vitaljina), a danas u rijetkim prilagođenim imenima *Đovana* i *Đovani* te razmjerno čestim *Đana* (< tal. *Gianna*) i *Đani* (< tal. *Gianni*). Talijansko hipokoristično ime *Nanni* odrazilo se pak u moliškome dječjem imenu *Nanić* te srodnim prezimenima, a po nekim je tumačenjima dubrovačko ime *Đivo* nastalo križanjem hrvatskoga imena *Ivan* i talijanskoga *Giovanni*. Međutim, prožimanje slavenstva i romanstva u antroponimiji nije uvijek išlo na slavensku štetu. Da su slavenski jezici utjecali na talijanski, svjedoče talijanska imena *Ivan* (zanimljivo je da ih talijanski onomastičari često povezuju s ruskim i bugarskim utjecajem, a zaboravljaju na moliške Hrvate koji su tek ostatak

.....
 Osobno je ime *Ivan* odraz hebrejskoga imena *Jehochánán*, što bi u prijevodu značilo 'Jahve je milostiv'. Preko hebrejskoga stegnutog lika *Johanan* nastao je grčki lik *Johánnēs*, a od njega mlađi grčki lik *Jōánnēs* te latinsko ime *Johannes*.

ostataka nekoć znatno mnogobrojnije hrvatske zajednice na Apeninima) i *Ivano*. Osobno je ime *Ivano* potalijančeno dodavanjem nastavka *-o* te je u 20. stoljeću počelo ulaziti u hrvatski fond osobnih imena. Zbog omiljenosti Ivana Balića to osobno ime nosi čak 1839 hrvatskih građana rođenih uglavnom u razdoblju najvećih rukometnih uspjeha hrvatske prve vrste. Navođenjem najčešćih suvremenih odraza kršćanskoga imena *Ivan* nismo iscrpili sve njegove inačice. Od 15. stoljeća na hrvatskome su povijesnom području zabilježene i hrvatskomu jeziku prilagođene albanske (*Don*), njemačke (*Hanz*; usporedi prezimena

Hanžeković i *Janžek*) i mađarske (*Janoš*) inačice osobnoga imena *Ivan*, a zabilježena su i složena imena, kao što su bizantsko ime *Kalojan* 'lijepi Ivan' (usp. toponim *Kolojanj* u istočnoj Hercegovini) ili romansko *Trunzanni* 'kljasti Ivan', te hibridna imena tvorena od hrvatske inačice kršćanskoga imena *Ivan* i talijanskoga (*Ivanola*) i slavenskoga

formanta (*Ivoslav*). Danas su razmjerno česte pravilno i nepravilno prilagođene te neprilagođene inačice osobnih imena engleskoga (*Džon/Don/John, Džoni/Doni/Johnny*), njemačkoga (*Hans, Johan/Johann*) i francuskoga postanja (*Žan/Jean*). Na primjeru osobnoga imena *Žan* ponovno se možemo uvjeriti kako istozvučna imena mogu biti različita postanja. Tako su prezimena *Žanić* i *Žanko* odraz dalmatskoga imena *Žan* zabilježenoga na jadranskoj obali od 12. stoljeća, a osobno je ime *Žan*, koje se nadijeva od druge polovice 20. stoljeća, nastalo prema francuskome imenu *Jean*. Zanimljivo je da postoje odrazi osobnoga imena *Ivan* koji nisu kršćanskoga postanja. Koncem 15. stoljeća u istočnoj je Hercegovini zabilježeno muslimansko osobno ime *Jahja* (koje je i danas očuvano u hrvatskome prezimenu *Jahić* u srednjoj Bosni), nastalo od turskoga imena *Yahjā* preuzetoga iz arapskoga jezika, u kojemu se ili povezuje s pridjevom *ḥayy* 'živ' ili s hebrejskim imenom *Johanan*, jednom od hebrejskih inačica osobnoga imena *Ivan* te bi približno odgovaralo osobnomu imenu *Živan*, u kojemu su se na dubrovačkome području ukrižali hrvatski pridjev *živ* i hrvatsko ime romanskoga postanja (*D*)*živo*.

I tako dođosmo do kraja još jednoga antroponomastičkog priloga u kojemu smo nastojali rasplesti mnoge raznorodne inačice osobnoga imena *Ivan*. Važno je napomenuti kako se isključivo na temelju antroponima (osobnoga imena, prezimena ili nadimka) ne može pouzdano utvrditi pripadnost njegova nositelja kojemu narodu ili vjeroispovijesti ako nije poznato razdoblje (pa i područje) u kojemu se pojedini antroponim pojavljuje. Tako je nekoć osobno ime *Ivan* bilo znatno češće nego danas među pravoslavnim južnoslavenskim narodima, dok je nositelja osobnoga imena *Jovan* nekoć bilo znatno više među Hrvatima, što nam pomaže u razumijevanju brojnosti prezimena motiviranih navedenim osobnim imenom kakvo je, uostalom, nosio prvi hrvatski poginuli branitelj Josip Jović. Temeljna je pak hrvatska inačica *Ivan* potvrđena još od 11. stoljeća te je uvjerljivo najčešće hrvatsko osobno ime čak i u prvim popisima stanovništva u Bosni i Hercegovini nakon njezina pada pod osmanlijsku vlast (osobno je ime *Jovan* u njima iznimno rijetko). Kako se radnja na početku članka spomenutoga romana *Ime ruže* Umberta Eca grana na nekoliko glavnih i sporednih rukavaca, možda smo u ovome radu uspjeli razriješiti i jednu usputnu tajnu. S obzirom na to da je osobno ime *Ivano* u hrvatski jezik dospjelo kružnim posuđivanjem (iz slavenskih je jezika osobno ime *Ivan* prešlo u talijanski te se u ponešto izmijenjenome obliku vratilo u hrvatski), možda je upravo ime našega najpoznatijeg rukometaša predodredilo njegovu iznimnu suradnju s hrvatskim kružnim napadačima Renatom Sulićem i Igorom Vorićem.